

Wybrane zagadnienia kreacji znaczeń w architekturze.

Studium przypadku dydaktycznego

dr hab. inż. arch.
KRZYSZTOF ZALEWSKI, PROF. PŚ
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0003-4626-3546

dr inż. arch.
KRZYSZTOF KOZAK
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-4780-9523

Motywy podjęcia tematu jest obserwacja, że we współczesnej architekturze następuje narastająca nieadekwatność form, symboli i struktur do zakodowanego, a oczekiwanego przez odbiorcę przekazu. Treść artykułu zawiera przedstawienie wybranego problemu badawczego, syntetyczne odniesienie się do wybranych teorii i studium przypadku dydaktycznego.

Tworzenie i odczytywanie znaczeń w architekturze jest jednym z najtrudniejszych zagadnień badawczych i dotąd nie uzyskano jednolitej wykładni teoretycznej [1]. Wątpliwe jest także, czy jest ona możliwa do stworzenia. „Wartą znaczeniową możemy rozpatrywać na trzech poziomach: intencji twórcy, jej formalnej realizacji i wreszcie sposobu jej odczytywania przez odbiorcę” [2]. Złożoność zagadnień związanych z percepcją jest jeszcze trudniejsza do zdefiniowania, ponieważ składa się na nią wiedza i doświadczenie obserwatora, a także wielozmysłowe doświadczenie świata [3].

Znaczenie w architekturze – teoria a praktyka

Jednocześnie zagadnienia związane ze znaczeniem – powstającym w wyniku kreacji form – są jednymi z najbardziej interesujących zagadnień teoretycznych, a także jednym z czynników pobudzających podejście kreatywne w architekturze. W tym aspekcie łączą teorię i praktykę ze sobą. Warto zaakcentować fakt, że najbardziej twórczy architekci i pracownie architektoniczne prowadzą we własnym zakresie działalność badawczą, będącą bazą do działalności projektowo-realizacyjnej [4]. W jej wyniku powstają najbardziej znaczące obiekty, będące istotnym wkładem w rozwój architektury pod względem artystycznym, praktycznym, a także polem dalszej refleksji teoretycznej. Jest to także doświadczenie autorów niniejszej pracy jako twórców i dydaktyków.

Faktem jest, że język formalny architektury ewoluuje [5]. Za Charlesem Jencksem można mówić o nieograniczonym pluralizmie kształtowania formy [6], co potęguje dodatkowo subiektywizację percepcji dzieł architektonicznych. Z tego względu jednoznaczna klasyfikacja pod względem „adekwatności form” bądź ich braku jest niemożliwa.

Projektowanie doświadczenia przestrzeni architektonicznej powinno być jednym z głównych celów architektów.

Istnieją jednak uwarunkowane historycznie i kulturowo zestawy form i ich relacji, które zakorzenione są w świadomości społecznej, to znaczy postępują się zrozumiałą konwencją formalną – możemy ją umownie nazwać „kanonem” – dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych i publicznych (np. sądy, muzea). Między innymi Schulz podkreśla, że architektura nigdy nie jest tworzona w próżni, a jej rozwój jest zawsze związany z kontekstem kulturowym, społecznym i politycznym. Dlatego też nawiązanie do poprzednich stylów i epok w architekturze jest naturalnym procesem i jednym z elementów ciągłości kulturowej [7].

Wspomniany pluralizm można więc wiązać z wyjściem poza kanon. Przetamanie konwencji jest właśnie działaniem twórczym w architekturze, związanym ze sposobem użycia

i modyfikacji znanych form, materiałów itd. w innych kontekstach i relacjach przestrzennych. W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że stopień działań twórczych jest tym większy, im większe jest naruszenie konwencji. Całkowite zerwanie z konwencją to awangarda – pod warunkiem, że jej twórcy działają świadomie w ramach stworzonej i opisanej nowej konwencji. Przystwojenie jej przez kulturę powoduje modyfikacje przyjętego kanonu form. Proces ten się powtarza i jest katalizatorem przemian języka formalnego architektury [8].

Znaczenia w architekturze – zagadnienie dydaktyczne

W procesie dydaktycznym dominuje podejście funkcjonalno-techniczne, a aspekt artystyczny – związany ściśle ze znaczeniem – jest często pomijany. Jednym z obserwowanych rezultatów tego zaniechania jest osłabienie spójności i przekazu projektów, będący często skutkiem niejednoznaczności i nieadekwatności projektu do przedmiotu zadania – nie tylko w pracach studentów. Jest to też jeden z powodów przeciętnej jakości architektury w Polsce [9].

Właściwym polem eksploracji wskazanych zagadnień jest szkoła architektury, zarówno ze względu na wspomnianą użyteczność jako narzędzia kreatywnego, jak i kształtowanie sylwetki absolwenta jako kompletnego architekta – świadomego twórcy.

Autorzy zwracają uwagę na ten fakt również dlatego, że ich doświadczenie dydaktyczne w dyscyplinie sztuk projektowych,

Jednoznaczna klasyfikacja pod względem „adekwatności form” bądź ich braku jest niemożliwa.

w szczególności związanych z projektowaniem architektury wnętrz, wskazuje, że zagadnienia te są znacznie lepiej uświadomione, a rezultaty działań twórczych studentów kierunku architektura *versus* architektura wnętrz, w ramach podobnych zadań, wskazują na znaczną przewagę tych drugich w zakresie mocy przekazu i oddziaływania na odbiorcę, a także rozwiązań użytkowych [10]. Nie jest to oczywiście zaskoczenie, ponieważ emocjonalny odbiór przestrzeni wpływa na ocenę jej użyteczności [11]. Aspekty te są także domeną budownictwa kubaturowego. Celem architektury powinna być integralność [12] oraz „mediacja pomiędzy (...) instytucjami i jednostkami ludzkimi oraz między tym, co materialne i tym, co duchowe” [13]. Projektowanie doświadczania przestrzeni architektonicznej powinno być jednym z głównych celów architektów [14].

Ograniczenie kształcenia do zagadnień funkcjonalnych czy technicznych zubaża architekturę i ogranicza możliwości twórcze studentów i absolwentów. Podejmowanie zadań dydaktycznych mających na celu uświadomienie studentom wspomnianych kwestii powinno być więc koniecznością.

Studium przypadku dydaktyczne

Opisane obserwacje stały się inspiracją do przeprowadzenia ćwiczenia (w ramach przedmiotu projektowanie architektoniczne obiektów wielofunkcyjnych na 6. semestrze kierunku architektura, na studiach stacjonarnych I stopnia w roku akademickim 2021/2022), którego zakres ograniczono do zagadnień znaczeniowych z pominięciem aspektów technicznych.

Celem było zogniskowanie uwagi studentów wyłącznie na przedmiotowych zagadnieniach, a także uzyskanie wiedzy o interpretacji związków funkcjonalno-formalnych w architekturze przez współczesne pokolenie studentów architektury.

Przeprowadzono ćwiczenie:

Temat zadania: Na podstawie zdobytych w toku zajęć projektowych doświadczeń zaprojektuj bryłę wybranego przez siebie współczesnego obiektu publicznego, a następnie przedstaw ją w formie kompozycji graficznej (plakatu). Zwróć szczególną uwagę, by funkcja obiektu została jednoznacznie wyrażona przez adekwatną formę architektoniczną. Do wyboru obiekty: bank, filharmonia, lodowisko, ratusz, sąd, szkoła podstawowa.

Rys. 1. Wybrane prace reprezentujące grupę pierwszą – „kanon”, źródło: [15]

1a. Obiekt: bank; autor: Julia Stadler

1b. Obiekt: filharmonia; autor: Aleksandra Wykręć

1c. Obiekt: sąd; autor: Barbara Wątróbska

1d. Obiekt: sąd; autor: Magdalena Czech

Cel zadania: Istotą ćwiczenia jest przedstawienie wyobrażonej bryły architektonicznej, którą charakteryzują cechy formalne identyfikujące jedną z zadanych funkcji obiektu.

Ćwiczeniem objęto grupę 99 studentów jednego roku, z których każdy indywidualnie formułował odpowiedź na zadane ćwiczenie. Praca wykonywana była samodzielnie, bez ukierunkowania ze strony nauczyciela.

Uzyskane wyniki i próba ich interpretacji

Jak wspomniano na wstępie – zagadnienia znaczeń, a w szczególności ich percepcji, są trudnym problemem badawczym bez ustalonej wykładni teoretycznej. Stąd w ocenie rezultatów starano się przyjąć podejście, w którym unikano przyjmowania roli odbiorcy znaku wzrokowego (interpretatora spójności

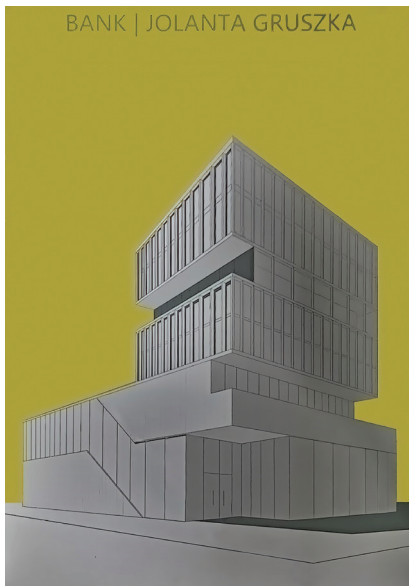
symboli i znaczeń), a skupiono się na cechach podlegających obiektywizacji.

Interpretacji rezultatów podlegała: intencja autora – dążenie do świadomej interpretacji form (w tym kreatywność w użyciu środków formalnych w odniesieniu do kanonu lub ewentualnej innej konwencji) oraz sposób jej realizacji: adekwatność skali obiektu do funkcji; spójność zastosowania narzędzi formalnych (elementów przestrzennych i relacji przestrzennych, kolorystyki i materiału, formy grafik).

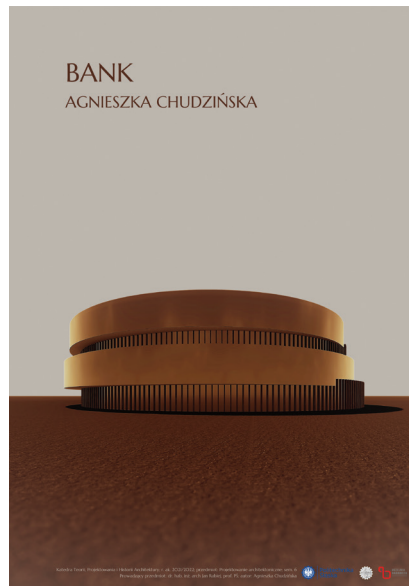
Uzyskano zestaw prac, które można zakwalifikować do następujących grup:

1. prace nawiązujące do przyjętego „kanonu” (zgodne z historycznie i kulturowo przyjętymi związkami form i symboli), w których interpretacja funkcji nie

Rys. 2. Wybrane prace reprezentujące grupę drugą – twórcza interpretacja „kanonu”; źródło: [15]

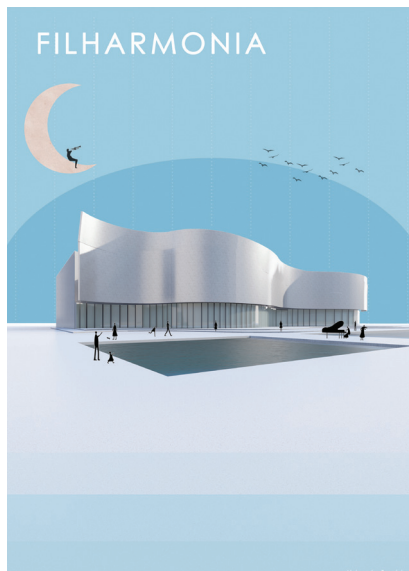
2a. Obiekt: bank;
autor: Jolanta Gruszka

2b. Obiekt: bank;
autor: Agnieszka Chudzińska

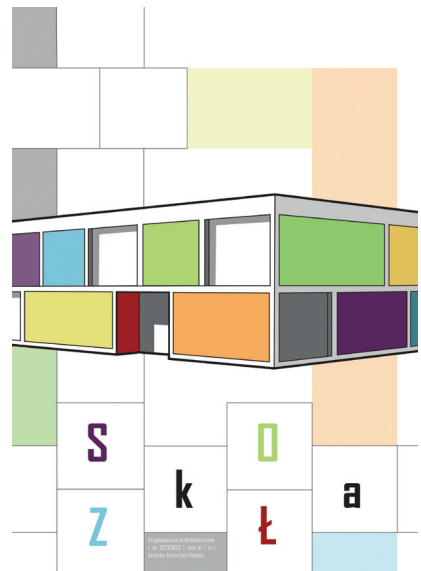
2c. Obiekt: filharmonia;
autor: Natalia Hulbój

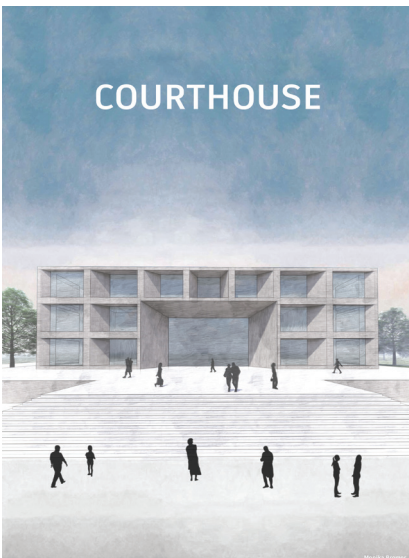
2d. Obiekt: filharmonia;
autor: Monika Bromer

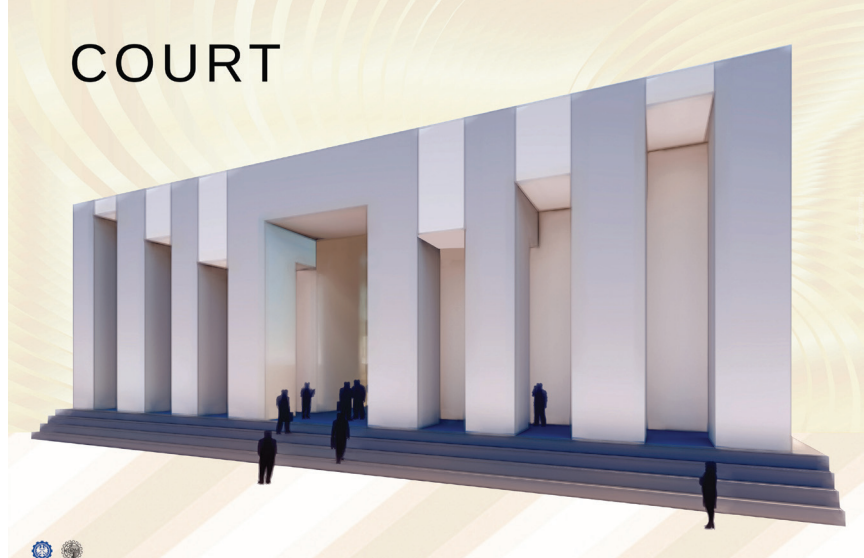
2e. Obiekt: szkoła;
autor: Nicole Kossowska

2f. Obiekt: szkoła;
autor: Katarzyna Godula

2g. Obiekt: sąd;
autor: Monika Bromer

2h. Obiekt: sąd;
autor: Magdalena Fijat

budziła większych trudności (8 prac, co stanowi 8,1% ogółu prac) (rys. 1.);

2. prace wykazujące twórczą interpretację „kanonu” (60 prac, co stanowi 60,6% ogółu prac) (rys. 2.);
3. prace, które operowały odrębnym do kanonu językiem formalnym, utrudniającym lub uniemożliwiającym interpretację funkcji obiektu (31 prac, co stanowi 31,3% ogółu prac).

Prace z grupy trzeciej można podzielić na kolejne dwie podgrupy.

Pierwszą stanowią prace, w których nieadekwatność rozwiązań jest oczywista. O kwalifikacji świadczyła ewidentna nieadekwatność skali oraz odseparowanie wymiarów poziomych od wysokości obiektu (mała wysokość i/lub liczba kondygnacji, niewielkie bryty w obiektach z natury wielkogabarytowych np. filharmonia, lodowisko).

Druga grupa operowała zaskakującymi rozwiązaniami, które można zakwalifikować jako nieadekwatne: kolorystyka grafik do przedstawianego obiektu (np. agresywne kontrastowe zestawienia barw w przypadku obiektu, którego język powinien stanowić o zrównoważeniu, np. sąd, bank); niespójne komunikaty formalne, przypadki odseparowania formy lub elementów formy od funkcji typu nieadekwatne atrybuty, np. wielokondygnacyjne kolumnady i podcienie w obiekcie przedszkola.

Teoretycznie można wyodrębnić jeszcze jedną grupę pomiędzy grupą 2. a 3., zawierającą rozwiązania mogące pretendować do „awangardowych”. Jednak ze względu na brak opisu ewentualnej konwencji zastosowanej przez autorów nie można potwierdzić świadomej intencji twórczej – stąd prace te zakwalifikowano do grupy 2.

Refleksja nad wynikami i efektami kształcenia

Należy jeszcze raz podkreślić, że praca prezentuje rezultat ćwiczenia dydaktycznego przeprowadzonego jednorazowo i w ramach jednej grupy studentów. Tym samym niniejszy artykuł należy traktować jako rezultat badań wstępnych. W kolejnych latach planuje się powtórzenie ćwiczeń w ramach rozszerzonej metodyki, co będzie skutkowało zarówno bardziej miarodajnym efektem poznawczym, statystycznym, jak i spójnym rezultatem badawczym.

Jednak nawet wyniki pojedynczego eksperymentu wskazują na sens dydaktyczny wprowadzania zagadnień znaczeniowych do edukacji. W każdej grupie ujawniły się inne wyzwania do realizacji w procesie dydaktycznym, ale wszystkie mają wspólny cel i można je opisać następująco:

- uświadamienie zagadnień znaczeniowych, ich kontekstu kulturowego i ich ważności;

Praca prezentuje rezultat ćwiczenia dydaktycznego przeprowadzonego jednorazowo i w ramach jednej grupy studentów.

- inspiracja do poszukiwań własnych interpretacji i sposobów wyrażania intencji, a tym samym do rozwoju twórczości;
- inspiracja do ważnego traktowania formy architektonicznej z uwagi na intencję przekazu i poszukiwania nowych form świadomego przekazu.

Poza głównym celem ćwiczenie ujawniło pewien zakres braków dydaktycznych. W szczególności zaskakuje niespójność skali obiektów z ich funkcją, co tylko częściowo można tłumaczyć samodzielnością pracy (zazwyczaj studenci tworzą obiekt w sposób kierowany, zapewniający stałą kontrolę nad powiązaniem funkcji z przestrzenią). Wskazywałoby to na brak zdolności obserwacji i refleksji, względnie brak styczności studenta z analogicznymi obiektami.

Z pewnością przemysł wymaga też edukacja w zakresie teorii architektury z naciskiem na zagadnienia idei, motywów i intencji twórczych, metodyki pracy projektowej czy zagadnień plastyczno-materiałowych w sztuce.

Należy zaznaczyć, że autorzy mają świadomość oczywistych (lecz celowych) niedoskonałości i kompromisów w zastosowanym podejściu:

- nie omawiano zadania szczegółowo i nie prowadzono konsultacji, by nie ukierunkowywać odpowiedzi; prace były indywidualną odpowiedzią studentów i pozwoliły poznać rzeczywisty stan wiedzy testowanej grupy;
- testowana grupa reprezentowała tylko jeden rok studiów;
- ocena nie była całkowicie obiektywna (mimo określenia kryteriów) i była nacechowana poglądami i przekonaniem członków komisji (co jest jednak nieodłączną częścią oceny architektury w każdym przypadku).

Podsumowanie i wnioski

Podsumowując znaczenie podjętego zagadnienia dydaktycznego, należy stwierdzić, że:

- kształtuje umiejętność abstrakcyjnego myślenia studenta (obserwacji, analizy i syntezy twórczej);
- jest okazją do głębszego poznania własnego otoczenia;
- uświadamia konteksty architektury i inspiruje do unikania powierzchownej oryginalności na rzecz głębszego poznania wartości pozamaterialnych przestrzeni architektonicznej i kreatywności w ich ramach;

- przyczynia się do zrozumienia motywów i bardziej krytycznej oceny rezultatów pracy własnej, lepszego przygotowania do prezentowania i dyskusji o projekcie;
- rozwija zdolności abstrakcyjnego myślenia (w szczególności wyjście poza zagadnienia *stricte* praktyczne i tradycyjne cechy architektury, takie jak trwałość, forma, użyteczność czy ergonomia);
- zwiększa elastyczność myślenia projektowego (dzięki włączeniu w proces zainteresowań i doświadczeń), a w konsekwencji kreacji indywidualnej, eksperymentalnej i znaczącej idei projektowej [16];
- poprawia świadomość potrzeby kompleksowego i spójnego projektowania rozwiązań estetycznych, funkcjonalnych w odniesieniu do zróżnicowanego kontekstu; zdolność obserwacji i wnioskowania w zakresie kontekstu fizycznego i kulturowego;
- pozwala na uzyskanie bardziej spójnych i przemyślanych, a także oryginalnych rezultatów w projektach semestralnych;
- wpływa na kształtowanie lepszego i bardziej różnorodnego warsztatu, większą samodzielność studenta i przyszłych absolwentów (poszerzanie horyzontów, odkrywanie nowych zagadnień) [17].

Sens prezentowanego ćwiczenia wyraża się w rozszerzeniu światopoglądu studenta – uświadomieniu zagadnień formalnych i kontekstów kulturowych z nimi związanych, a także inspiracji dla studiów w tym zakresie i rozszerzenia warsztatu kreatywnego.

Należy rozważyć wprowadzenie w sposób ustrukturyzowany większej liczby przedmiotów/tematów towarzyszących przedmiotom projektowym, w szczególności dotyczących metodyki projektowania, zagadnień znaczeniowych i psychologicznych w obrębie architektury. Są to zagadnienia często pomijane ze względu na pragmatyczny paradygmat podejścia do edukacji architektonicznej. Należy przewidywać, że w przyszłości będą one zyskiwać na znaczeniu w kontekstach indywidualizacji przestrzeni, dobrostanu użytkowników czy szeroko rozumianego podejścia ekologicznego, a więc w kierunku kształtowania przestrzeni egzystencjalnej [18] – inkluzyjnej, wspomagającej rolę życiowe, w tym duchowe (generujące wrażenia, odczucia, zapadające w pamięć). W tym celu konieczne jest także rozszerzenie wspomnianych zagadnień o wiedzę z innych pokrewnych dyscyplin nauki.

Bibliografia

- [1] Niezabitowski A., 2016, Narracja architektoniczna – interpretacje, spekulacje czy fakty empiryczne?, „PAN Kwartalnik Architektura i Urbanistyka”, tom LXI, indeks 234540, 2016, t. 61, z. 1, s. 5-30, ISSN: 0023-5865.
- [2] Krenz J., Architektura znaczeń, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 1997, ISBN 83-86537-55-8, OCLC 749519545, s. 14.
- [3] Rasmussen S.E., Odczuwanie architektury, Karakter, Kraków 2015.

[4] Stepnik Ł., 2022, Zszywanie rzeczywistości, „Z: A Zawód Architekt”, nr 88, Izba Architektów RP, Warszawa, listopad – grudzień 2022, s. 022-028, ISSN 1898-406X.

[5] Gil A., Zalewski K., 2015, The change of formal language patterns in architecture, w: Arts, performing arts, architecture and design. 2nd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2015, Albena, Bulgaria, 24 August – 1 September, 2015, Book 4, Vol. 1, Sofia: STEF92 Technology, 2015, s. 663–670, DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2015/B41/S15.081.

[6] Jencks C., 2002, The New Paradigm in Architecture: The Language of Postmodernism. 7 red., New Haven: Yale University Press, London.

[7] Norberg-Schulz Ch., Znaczenie w architekturze Zachodu, Warszawa 1999.

[8] Jencks Ch., 1969, Semiology and Architecture, w: Jencks Ch., and Baird G. (Barrie & Jenkins), Meaning in Architecture, London, s. 11–25.

[9] Kuryłowicz E., 2022, Teoria i praktyka – razem czy osobno?, „Z: A Zawód Architekt”, nr 88, Izba Architektów RP, Warszawa, listopad – grudzień 2022, s. 016-020, ISSN 1898-406X.

[10] Zalewski K., Roston K., 2021, Projekty studenckie przekształcenia wybranych stref kampusu akademickiego w dydaktyce, „Builder” 7 (288), DOI: 10.5604/01.3001.0014.9519.

[11] Norman D.A., 2015, Wzornictwo i emocje. Dlaczego kochamy lub nienawidzimy rzeczy powszednie, Arkady, Warszawa.

[12] Wright F.L., 1954, The Natural House, Published by Horizon Press, New York.

[13] MacKeith P., 2012, Klamka, uścisk dłoni, w: Pallasmaa J., Oczy skóry. Architektura i zmysły, Instytut Architektury, Kraków, s.120.

[14] Soltani S., Kirci N., 2019, Phenomenology and Space in Architecture: Experience, Sensation and Meaning, International Journal of Architectural Engineering Technology, vol. 6, s. 1–6.

[15] Archiwum własne zasobów cyfrowych Katedry Teorii, Projektowania i Historii Architektury (RAR-3), Wydział Architektury, Politechnika Śląska, Gliwice 2023.

[16] Stankowski J., 2016, Integracja teorii i praktyki w twórczości nauczyciela akademickiego, referat w ramach posiedzenia Komisji Architektury i Urbanistyki PAN, Gliwice.

[17] Zalewski K., 2021, Narration. The tool of inspiration and creation in architecture – selected examples of didactic and authors own realisations, w: [INTERFERENCE] art+science. A multi-author monograph. Ed. by Natalia Bąba-Ciosek, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.

[18] Pallasmaa J., 2012, Oczy skóry. Architektura i zmysły. Instytut Architektury, Kraków, oryg. Pallasmaa J., 1996, The Eyes of the Skin. Architecture and the Senses., Polemic, Academy Editions, London.

DOI: 10.5604/01.3001.0053.4098

PRAWIDŁOWY SPOŚÓB CYTOWANIA
Zalewski Krzysztof, Kozak Krzysztof, 2023, Wybrane zagadnienia kreacji znaczeń w architekturze. Studium przypadku dydaktycznego, „Builder” 5 (310). DOI: 10.5604/01.3001.0053.4098

Streszczenie: Motywem podjęcia tematu jest obserwacja, że we współczesnej architekturze następuje narastająca nieadekwatność form, symboli i struktur do zakodowanego, a oczekiwanego przez odbiorcę przekazu. Treść artykułu zawiera przedstawienie wybranego problemu badawczego, syntetyczne odniesienie się do wybranych teorii i studium przypadku dydaktycznego. Celem artykułu jest prezentacja doświadczeń autorów oraz wyników wymienionego eksperymentu dydaktycznego. Jako metodykę badań przyjęto obserwację i eksperyment w zakresie architektury (nauki empirycznej). Wprowadzenie w sposób merytorycznie uporządkowany większej liczby przedmiotów i zadań towarzyszących przedmiotom projektowym, w szczególności dotyczących metodyki projektowania, zagadnień znaczeniowych i psychologicznych, powinno przyczynić się do poprawy edukacji w zakresie architektury.

Słowa kluczowe: kreacja znaczeń w architekturze, kody kulturowe, ćwiczenie ze znaczenia, forma architektoniczna

Poza głównym celem ćwiczenie ujawniło pewien zakres braków dydaktycznych.

Abstract: SELECTED ISSUES OF CREATION OF MEANINGS IN ARCHITECTURE. DIDACTIC CASE STUDY. The motive for taking up the topic is the observation that in contemporary architecture there is a growing inadequacy of forms, symbols and structures to the message encoded and expected by the recipient. The content of the article includes a presentation of the selected research problem, a synthetic reference to selected theories and a teaching case study. The purpose of the article is to present the authors' experience and the results of the aforementioned didactic experiment. Observation and experiment in the field of architecture (empirical science) were adopted as the research methodology. The introduction of more subjects and tasks accompanying design subjects in a substantively structured manner, especially regarding design methodology, meaning-making and psychological issues, should contribute to the improvement of architecture education.

Keywords: creation of meaning in architecture, cultural codes, exercise in meaning, architectural form